

MİSAFİRLİKTEN GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞE SURİYELİLER: ZORUNLU GÖÇ SERÜVENİNDE SONA DOĞRU MU?

Syrians from Guest to Voluntary Return: Towards the End of the Forced Migration Adventure?

Muzaffer BİMAY¹

Fuad JOMMA²

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi : 05/05/2024
Makale Kabul Tarihi : 05/08/2024

2011 yılından bu yana yakın tarihin en yoğun göç hareketine maruz kalan Türkiye, göçün sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel etkilerini azaltmak için birçok politika hayata geçirmiştir. Ancak zaman zaman iktidarla muhalefeti karşı karşıya getiren ve toplumsal ayrımalara sebebiyet veren bu politikaların kalıcı çözüm olamadığı zamanla ortaya çıkmıştır. Bu nedenle geçici misafirlikle başlayan geçici koruma, entegrasyon, vatandaşlık ve gönüllü geri dönüş politikalarıyla devam eden sürecin nasıl sonuçlanacağı önemli bir soru olarak karşımıza çıkmıştır. Buradan hareketle ele alınan bu makalenin amacı geçici misafirlikten gönüllü geri dönüş sürecine varan göç sürecinde uygulanan politikaların arka planından yola çıkarak Suriyeliler bağlamında göç ve mülteci sorunsalının Türkiye'nin gündeminden çıkarılmasının mümkün olup olmadığını ortaya koymaktır. Güvenlik kaygıları, kamuoyunun baskısı, artan aşırı popülist ve milliyetçi politikalar, iktidar ve muhalefetin tutumu, Avrupa Birliği'yle yapılan geri kabul anlaşmaları Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılara yönelik kalıcı çözüm olarak geri dönüş politikasını zorunlu kılmaktadır. Ancak menşei ülkede devam eden çatışma ortamı ve onun getirdiği büyük bir siyasi kaosu yanı sıra derin bir insani ve ekonomik kriz, geri dönüşlere uluslararası desteğin zayıf kalması ve en önemlisi İsrail-Hamas Savaşı'nın bölgeye yayılma ihtimalinin yüksek olması sürdürülebilir bir gönüllü geri dönüşü zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte Suriye'deki rejim değişikliği ve Türkiye'nin yeni süreçte aktif rol alması kısa, orta ve uzun vadeye yayılacak geri dönüşleri mümkün kılacaktır. Dolayısıyla bu aşamada Suriyelilerinin tamamının gönderilmesinin imkânsız olduğu, ancak kısa süre içerisinde Türkiye ve Suriye'deki yeni yönetimin yanı sıra yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ile BMMYK ve İOM gibi uluslararası örgütlerin sürece katılımının sağlanarak geri dönüş süreçlerinin insan hakları çerçevesinde, fiziksel, hukuki, sosyal ve psikolojik güvenliğin sağlandığı bir ortamda yeniden entegrasyon sağlanarak gönüllü olanların geri dönüşlerinin sağlanması, geri dönmek istemeyenlere yönelik ise "uzlaşma" kültürü çerçevesinde tam bir entegrasyonun hayata geçirilmesi önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Suriyeliler, Göç Politikaları, Gönüllü ve Güvenli Geri Dönüş, Entegrasyon.

ARTICLE INFORMATION

ABSTRACT

Research Article

Turkey, which has been exposed to the most intense migration movement in recent history since 2011, has implemented many policies to reduce the socio-

¹ Doç. Dr., Batman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi e-posta: muzafferbimay@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6742-2852 (Sorumlu Yazar/ Correspondent Author)

² Prof. Dr., Batman Üniversitesi, University of Szczecin, The Institute of Political and Security Sciences, e-posta: fuad.jomma@usz.edu.pl, ORCID: 0000-0002-7981-7114

Submission Date : 05/05/2024
Accepted Date : 05/08/2024

economic, political and cultural effects of migration. However, it has become clear over time that these policies, which sometimes pit the government against the opposition and cause social divisions, cannot be a permanent solution. For this reason, it has become an important question how the process, which starts with temporary hospitality and continues with temporary protection, integration, citizenship and voluntary return policies, will result. Based on this, the aim of this article is to reveal whether it is possible to remove the migration and refugee problem from Turkey's agenda in the context of Syrians, based on the background of the policies implemented in the migration process, from temporary stay to voluntary repatriation. Security concerns, public pressure, increasing extreme populist and nationalist policies, the attitude of the government and the opposition, and readmission agreements with the European Union necessitate Turkey's return policy as a permanent solution for Syrian refugees. However, the ongoing conflict in the country of origin and the great political chaos it has brought, as well as a deep humanitarian and economic crisis, weak international support for returns, and most importantly, the high probability that the Israel-Hamas war will spread to the region, make sustainable voluntary returns difficult. However, the regime change in Syria and Turkey's active role in the new process will make returns possible in the short, medium and long term. Therefore, it is important that it is impossible to send all Syrians back at this stage, but that the new administration in Turkey and Syria, as well as local governments, civil society organizations and international organizations such as the UNHCR and IOM, participate in the process in a short time, and reintegrate the return processes in an environment where human rights, physical, legal, social and psychological security are ensured, and that those who volunteer return, and that a full integration is implemented within the framework of a "reconciliation" culture for those who do not want to return.

Keywords: Syrians, Immigration Policies, Voluntary and Safe Return, Integration.

1. Giriş

Birleşmiş Milletler(BM)'in mültecilerden sorumlu yüksek komiseri Antonio Guterres'in 2013 yılında Dünya Mültecileri Günü münasebetiyle yaptığı konuşmada, Suriye'deki savaşın "Afganistan ve Irak'taki savaşlardan daha acımasız ve yıkıcı olduğunu ve soğuk savaşın sona ermesinden bu yana en kötü insani felaket" (LaFranchi, 2013) olarak tanımlamasından bu yana 500.000'den fazla kişi hayatını kaybetmiş, 7.6 milyon insan yerinden edilmiş ve bunların çoğu başta Türkiye olmak üzere sınıra yakın ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır. Süreç içinde sayıları değişmekle birlikte günümüzde kayıtlı olarak bulunanlardan yaklaşık 3,2 milyonu Türkiye'ye, 2 milyonu ise Ürdün (639.552), Lübnan (784.884), Irak (273.258), Mısır (155.825) ve diğer Kuzey Afrika ülkelerine (45.003) göç etmiştir (UNHCR, 2024). Kayıtlı rakam bu olmakla birlikte gerçekte bu ülkelerdeki Suriyelilerin sayısı BMMYK resmi kayıtlı mülteci rakamından daha yüksek olduğu ifade edilmiştir (Benedetta, 2015: 41). Suriyelilerin büyük çoğunluğunun az gelişmiş sınır bölgelerdeki ülkelere kitlesel olarak göç etmesi nedeniyle bu ülkelerde uluslararası iltica statüsü sorunuyla birlikte ekonomik, siyasal ve sosyal birçok sorun ortaya çıkmıştır.

Suriye iç savaşı nedeniyle yaşanan çatışmalardan önemli ölçüde etkilenen Suriye halkı büyük bir siyasi kaosun yanı sıra derin bir insani ve ekonomik kriz ile hak ihlalleri yaşamıştır. Bu sorunlar arasında yaşam mücadelesi veren 23.2 milyon Suriyeliden 15,3 milyonu hayatta kalabilmek için hala insani yardıma ihtiyaç duymaktadırlar. 2022'nin sonunda Suriye'de neredeyse 10 kişiden 7'sinin yardıma ihtiyacı olduğu ve bu rakamın krizin başlangıcından bu yana en fazla ihtiyaç sahibi insan sayısı olduğu açıklanmıştır. Dahası Şubat 2023'te Kahramanmaraş merkezli yaşanan yıkıcı depremlerden dolayı Halep ve İdlip başta olmak üzere milyonlarca insanın etkilenmesi sonucu Suriye'deki ihtiyaç sahibi insanların sayısı daha da artmış ve insani göstergeler kötüleşmeye devam etmiştir. Bu kriz, başta temel hizmetler olmak üzere kamu hizmetlerinin çökmesine yol açmış, kolera salgını gibi salgın hastalıkların artmasına neden olmuş ve siyasi, ekonomik ve coğrafi nedenlerle zaten kötü olan durumu daha da kötüleştirerek insanları daha da savunmasız hale getirmiştir (UNOCHA, 2024).

Öte yandan son dönemlerde komşu ülkeler başta olmak üzere dünyanın birçok ülkesine göç eden 6 milyona yakın Suriyelinin kalıcı çözüm yolu olarak geri dönüşleri tartışılmaktadır. Bu sayının yarısından fazlasına ev sahipliği yapan Türkiye'de bu tartışmalar giderek son yıllarda ivme kazanmıştır. Çatışmaların başladığı ilk dönemde Türkiye'ye gelen Suriyelilerin geçici bir süre kalacakları beklentisi insani boyutları içeren "açık kapı" politikasıyla gelenler "misafir" olarak kabul edilmiştir. Ancak uzun süre kalacakları anlaşılınca önce 2013 yılında çıkarılan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile "geçici koruma" statüsü verilmiş, ardından sınırlı da olsa kamu hizmetlerine erişimi sağlayan bir "entegrasyon" süreci başlatılmıştır. Geçici koruma statüsünün bir gereği olarak sınırlı sayıda kamu hizmetine erişim, tam bir entegrasyonu sağlayamamış, tersine Suriyelilerin geri gönderilmesi politikalarını gündeme taşımıştır. Kamuoyunun yanı sıra muhalefet partilerinin de desteklediği bu yeni politika karşısında başından itibaren iyimser bir politika izleyen Hükümet de geri adım atmak zorunda kalmıştır. Özellikle son Cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerinin ana propagandası haline gelen göçmen karşıtı söylemler Hükümet'in "geri dönüş" politikalarını hızlandırmasına yol açmıştır. Dahası Suriye'de devrilen Beşşar Esad Yönetiminin yerine gelen Heyet Tahrir eş-Şam (HTŞ) liderliğindeki muhaliflerin yeni süreçte nasıl bir yol izleyeceği belirsizliğini korumaktadır. Bu bağlamda şu sorulara yanıt aranmıştır: Geri dönüş için hem Suriye hem Türkiye tarafından fırsat eşitliği ve güvenlik açısından koşullar sağlanmış mıdır? Türkiye açısından gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüş süreci kalıcı bir çözüm olabilir mi? Bu çerçevede yürütülen çalışmanın amacı geçici misafirlikten gönüllü geri dönüş sürecine varan göç sürecinde Suriyeliler için kalıcı bir çözüm olup olamayacağını ortaya koymaktır. Araştırmanın yöntemi, literatür taraması, göçe ilişkin politika belgeleri ve internet sitelerinin yayınladığı haberlerin bir nitel analizine dayanmaktadır. Teorik çerçeveyi ortaya koyan makalenin ilk bölümünde çatışmaların başladığı 2011 yılına kadar olan dönemdeki Türkiye-Suriye ilişkilerinin kısa bir

tarihsel arka planı anlatılacaktır. Daha sonra Suriyelilerin geçici misafirlikten gönüllü geri dönüş sürecine uzanan politika süreçlerinin nedenselliği ele alınacaktır. Ardından geri dönüşe ilişkin Türkiye'nin yürüttüğü politikaların kalıcılığı tartışılacaktır. Sonuç kısmında ise yapılacak değerlendirmeden yola çıkarak öneriler sunulacaktır.

2. Ortaklıktan Krize Türkiye-Suriye İlişkileri

17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta üniversite mezunu bir seyyar satıcının kendini yakmasının ardından başlayan protestolarla ortaya çıktığı kabul edilen "Arap Baharı", daha sonra Mısır, Libya, Yemen ve Suriye'de yapılan gösterilerle devam etmiştir. Ancak Suriye'de dini, mezhepsel ve etnik farklılıklar temelinde beliren dinamikler arası çatışmalar bölge dışı aktörlerin de dâhil olmasıyla Arap Baharı, demokratik bir halk hareketinden uluslararası bir krize dönüşmüştür. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından yakın tarihin en büyük göç dalgası olarak nitelendirilen bu süreçte, Türkiye başından itibaren temkinli ve bir o kadar dikkatli bir yaklaşım içinde olmuştur. Suriye Devleti'nin yanı sıra BM ve diğer Ortadoğu'da aktif politika izleyen aktör ülkelerle görüşmeler yapan ve diplomasi trafiğini hızlandıran Türkiye'nin çabaları, Suriye Devleti'nin isyancılara müdahaleden vazgeçmemesi ve BM tarafından uygulanmaya başlanılan yaptırımlar nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Şimdiye kadar 6 ila 9 milyon arasında insanın yerinden edildiği ve 5 milyondan fazlasının ülkesinden ayrılmak zorunda kaldığı bu sürecin sonunda göç edenlerin büyük çoğunluğu Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır.

29 Nisan 2011'de Hatay ili Yayladağı ilçesi sınır kapısından 252 sığınmacının gelmesiyle başlayan Türkiye'ye ilk kitlesel göç dalgası, 10 yıl içinde katlanarak artmış ve bu süre zarfında sığınmacı sayısı 4 milyona dayanmıştır. Başlangıçta sadece Beşşar Esad rejiminin baskılarından kaçan "Sünni Araplar"ın göç etmek istediği ülke olan Türkiye, daha sonra İŞİD'den kaçan Kürt, Alevi, Ezidi gibi birçok etnik unsurdan insanın sığınağı haline gelmiştir (Erdoğan, 2015: 318). Türkiye'nin "açık kapı" politikasıyla sınır geçişlerine izin vermesi ve Esad rejimine muhalif grupların Türkiye'de örgütlenme girişimleri Türkiye'nin sürecin içinde taraf olmasına yol açmıştır. Esasında sürecin başında rejimin ağır müdahalelerine rağmen Suriye halkının taleplerinin yerine getirilmesi konusunda Türk Hükümeti diyalog yönteminde ısrarcı olmuştur (Bagdonas, 2014). Ancak tüm uğraşlarının sonuçsuz kalması, artan protestolar ve çıkan isyanlar nedeniyle Suriye rejiminin cezaevlerinde cihatçıları serbest bırakıp, eş zamanlı on binlerce Suriyeli öğrenci, liberal aktivist ve insan hakları savunucusunu tutuklamaya başlayarak saldırılarını arttırması (Salloum, 2013) ve Suriye ordusunun muhalif kanadını oluşturan Özgür Suriye Ordusu (ÖSO)'nun kurulmasına Türkiye'nin tam destek vermesi Türkiye-Suriye ilişkilerinde krize yol açmıştır.

Tarihsel süreçte Türkiye-Suriye ilişkilerine bakıldığında Cumhuriyetin kurulmasından itibaren Ortadoğu’da yaşanan gelişmelere bağlı olarak sürekli bir değişim içinde olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında iki ülke arasında ortaya çıkan en büyük sorunlardan biri Hatay sorunudur. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra yıkılan Osmanlı Devleti’nin yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin Hatay’ı içine alan “Misak-i Milli” mücadelesinde Hatay’ın önce bağımsızlık, daha sonra Türkiye’ye ilhak etmesiyle sonuçlanmış, ancak 1936 yılında Fransa’nın mandası olan Suriye’nin bağımsızlığını elde etmesi üzerine Hatay konusu bir sorun olarak gündeme getirilmeye başlanmış ve bazı dönemlerde Türkiye-Suriye ilişkilerini sekteye uğratmıştır. Benzer şekilde 1950’lerden itibaren Sosyalizmin buralarda etkili olmasını sağlamak için Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)’nin Suriye’ye yönelik yardımları Batı ile ittifak kuran Türkiye ile aralarında zaman zaman gerginlikler yaşanmasına yol açmıştır.

1980’li yıllardan itibaren hayata geçirilen Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ile ortaya çıkan “su hakkı” sorunu da iki ülkeyi zaman zaman karşı karşıya getirmiştir. Diğer taraftan iki ülkede bulunan Kürtlerin birçoğu üzerindeki etkisiyle bilinen ve Türkiye Devleti ile çatışan PKK (Partiya Karkerên Kurdistanê)’nin 1980’li yıllardan itibaren Suriye’de konuşlanması iki ülke arasında gerginliklere yol açmıştır. Bu krizler, Türkiye’nin sıklıkla tercih ettiği Ortadoğu’ya müdahale etmeme şeklindeki geleneksel politikasını değiştirmiş ve Suriye’ye müdahale konusunda zaman zaman açık tehditlerde bulunmuştur. Ancak bu dönemde Suriye’de devlet başkanı Hafız Esad’ın ölmesi üzerine oğlu Beşşar Esad’ın yerine geçmesi ve Türkiye’de AK Parti’nin iktidara gelmesi, iki ülke arasında ekonomik ve siyasi ilişkilerin gelişmesine yol açmış ve ortaklığa giden yeni bir süreç başlamıştır. Bu ortaklık, Türkiye’nin komşularıyla “sıfır sorun” politikasının yanı sıra karşılıklı vizelerin kaldırıldığı barışçıl bir dönem olarak hafızamıza kazınmıştır. Ancak 2010 yılından itibaren Suriye hükümetinin ülkedeki muhalefeti yönelik silahlı müdahalelerinin ardından Türkiye’nin belli bir grup muhalefetin yanında yer almayı seçmesiyle ilişkiler yavaş yavaş bozulma noktasına gelmiştir. Bu dönemde özerk bir bölge haline gelen Kuzey ve Doğu Suriye Özerk Yönetimi ile olan sorunlu ilişkiler nedeniyle Türkiye-Suriye ilişkileri daha karmaşık bir hal almıştır (Bagdonas, 2014: 142).

Sonuç olarak Türkiye ile Suriye arasında ortaya çıkan krizin nedenleri iki ülke açısından ortaya konulan gerekçeler farklı olmuştur. Kendi halkına karşı kontrolsüz güç kullanan bir rejimle işbirliği ilişkileri sürdürmenin rasyonelliği ve meşruluğunun olmaması ve Suriye hükümetinin genel olarak Suriyeli Kürtlere, özel olarak da PKK’ya yönelik kültürel haklarının tanınmasını sağlayan politika değişikliğine gitmesi (Damla, 2012: 50) Türkiye için kriz nedeni sayılırken; Türkiye’nin Sünni İslamcılığın ve neo-Osmanlıcılığın yayılmasına yönelik politikaları ve Türkiye’nin Mısır örneğinde olduğu gibi Suriye’deki rejimin yerine Suriye Müslüman Kardeşleri getirmek istemesi Suriye Devleti’nin gerekçeleri olarak

gösterilmiştir. Bu türden yaklaşımları haklı çıkaran ise Türkiye'nin iç savaşta Sünnilerin, Alevilerin, Hıristiyanların, Türklerin ve Kürtlerin davasını eşit ölçüde sahiplendiği izlenimini vermeye yönelik herhangi bir girişimde bulunmayarak yürüttüğü politikalarının bir çelişki barındırmasıydı (Karaveli, 2012).

Tüm bu nedenlerden dolayı Türkiye, Beşşar Esad'ın iktidardan düşüşünü hızlandırmak için İran ve Rusya ile lobi faaliyetlerine girmiş, ancak sonuç alamamıştır. Yine de Türkiye, Türk yatırımlarının geleceğini korumak, İran'ın Orta Doğu'daki siyasi ve ideolojik etkisini dengelemek ve dolayısıyla Türkiye'nin bölgedeki gücünü sağlamlaştırmak adına muhalefete olan desteğini arttırmış ve Türkiye'ye gelen Suriyeli mültecilerin sayısı arttıkça ve hızlı çözüm umutları azaldıkça, Türkiye, BM ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) aracılığıyla uluslararası toplumu uçuşa yasak bölge kurmaya ikna etme çabalarını yoğunlaştırmıştır. Diğer taraftan Çin ve Rusya'nın desteğini almaya çalışarak BM onayı olmadan doğrudan müdahale için yol aramıştır. Türkiye daha önce açıktan desteklediği Uygurların bağımsızlık politikalarını bile bu süreçte terk etmiştir. Böylece Kuzey Suriye'ye tek taraflı yaptırımlar bu çerçevede uygulanmıştır (Walker, 2012: 5). Özellikle 2014 yılında ABD'nin öncülüğünde Suudi Arabistan, Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Katardan oluşan grubun hava saldırıları ve karada Kürt güçlerinin mücadelesi sonucunda İŞİD güçleri püskürtülünce (Sciutto, Castillo ve Yan, 2014) Türkiye'nin politikaları değişmeye başlamış ve bu bölgeye yeni yaptırımlar uygulamıştır. Öte yandan Suriye rejimine destek vermek üzere Rusya'nın öncülüğünde kurulan İran ve Hizbullah koalisyonun Hama ve Lazkiye çevresinde çatışmaları yoğunlaştırarak Batı bölgesinde ilerleme sağlaması ve Azez, Atme, Rakka, İdlib ve Halep'ten binlerce insanın göç etmesine yol açması Türkiye'nin yeni Suriye politikasında etkili olmuştur (Bassam ve Perry, 2015).

Türkiye, sınır güvenliğini sağlama ve güvenli bölge oluşturma gerekçesiyle İŞİD ile savaştan PYD/YPG'ye karşı 24 Ağustos 2016'da Fırat Kalkanı Harekâtı düzenlemiş 40 km derinliğe sahip güvenli bir bölge oluşturmuştur. 2017 yılında etkisi sona erdirilen İŞİD'den kalan bölgelere Kürt güçlerinin yerleşeceği ihtimali üzerine 20 Ocak 2018 tarihinde Zeytin Dalı Harekâtı'nı gerçekleştirmiştir. 2019 yılında YPG'nin tek taraflı olarak özerklik ilan etmesi üzerine Kuzey Suriye'ye 9 Ekim 2019 tarihinde Barış Pınarı Harekâtı düzenlenmiş ve sınır güvenliği 32 km'ye kadar genişletilmiştir. Ardından Rusya ile 22 Ekim 2019 tarihli Soçi Mutabakatını imzalamıştır. Bir yıl sonra İdlib Mutabakatı ile defalarca yapılan ateşkes çağrılarına rağmen iç savaş devam etmiştir (Kadıoğlu, 2020: 2185-2187). Türkiye'nin son dönemlerde Mısır ve Irak ile geliştirdiği diplomatik ilişkilere Suriye Devleti'ni de katarak geri dönüş sürecini devam ettirmesi mümkündür. Ancak kısa vadede özellikle Kuzey Suriye meselesi, hem de Türkiye'nin sınır güvenliği bağlamında oluşturduğu güvenli bölge nedeniyle şimdilik mümkün görünmemektedir.

3. Geçicilik, Kalıcılık ve Geri Dönüş Ekseninde Türkiye'nin Değişen Göç Politikaları

Bilindiği üzere Türkiye'nin coğrafi ve stratejik önemi nedeniyle tarih boyunca pek çok dini, siyasi ve ekonomik göçmene ev sahipliği yaptığı görülmüştür. Özellikle Ortadoğu, Afrika ve Asya kıtalarında bulunan ülkelerden çatışma, felaket ve yoksulluktan kaçan insanlar için temel varış, transit veya hedef ülke haline gelmiştir (IOM, 2018). Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla birlikte yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti yoğun Müslüman göçü üzerine inşa edilmiş ve büyük ölçüde bu göçlerle şekillenmiştir (Kirişçi, 1991). Bunun yanında dışarıya da benzer ölçüde farklı din ve etnisiteye mensup kişilerin göçüne de şahitlik etmiştir. Cumhuriyetten günümüze ise göç ve göçmen sorununa farklı bir bakış açısıyla yaklaşmış ve göç politikalarında göçün kaynağı açısından farklı bir yöntem izlenmiştir. Başlangıçta ulus-devlet kurma, milli kimlik ve aidiyet oluşturma yöntemleri ülkenin iç ve dış siyasetine hâkim olmuş ve dolayısıyla göçler bu çerçevede yönetilmiştir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 313). Bu temelde çıkarılan 14 Haziran 1934 tarih ve 2510 sayılı İskân Kanunu, Türkiye'ye göç etme hakkını yalnızca Türk soyundan meskûn veya göçebe kişilere tanımıştır (Örselli ve Babahanoğlu, 2016: 4-5; Bimay ve Çetin, 2023: 40). Kanun, dışarıdan gelen soydaşları ülkeye yerleşip yerleşmeyeceğine göre “muhacir” ve “mülteci” olarak adlandırmıştır (Bayındır ve Sunata, 2015: 17-18).

1950'lerden itibaren Avrupa'ya yönelik yapılan işçi göçleriyle tanışan Türkiye uluslararası standartlara göre yeni göç yönetim politikaları geliştirmiştir (TBMM, 2010: 234). Türkiye, 1 Ocak 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair (Cenevre) Sözleşme'yi 24 Ağustos 1951 tarihinde imzalamış, 29 Ağustos 1961 tarihli ve 359 sayılı Kanunla sözleşmeye koyduğu “coğrafi çekince” ile yürürlüğe koymuştur. Ancak BMMYK'nin 1967 Ek (Newyork) Protokolünde mülteci tanımında yer alan zaman ve yer sınırlaması kaldırılmasına rağmen Türkiye coğrafi çekinceyi sürdürmeye devam etmiştir (Kaypak, Bimay ve Yılmaz, 2017: 1183). Dolayısıyla bu durum özellikle 1980'lerden itibaren gerçekleşen kitlesel göçlerin yönetilmesinde önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Bu dönemden itibaren küreselleşmeye bağlı olarak hızlanan, yoğunlaşan ve çeşitlenen uluslararası göçler sonucunda hedef ve transit bir göç güzergahı haline gelen Türkiye, Türk soyundan ve ırkından olmayan yabancılarla yüzleşmeye başlamış ve İskân Kanunu'na göre yapılan tanımlamaların bu tür göçlerin yönetilmesinde yetersiz kaldığı anlaşılmıştır (Daoudov, 2015: 40). Bu nedenle 1994 yılında kısa adıyla “İltica ve Sığınma Yönetmeliği” çıkarılmıştır. Çıkarılan bu Yönetmelik ile sadece Avrupa'dan gelenler mülteci statüsünde değerlendirilmiştir (Goularas ve Sunata, 2015:20-21). Böylece Türkiye mültecilere yönelik statü belirleme ve göç yönetiminde kurumsal bir yapı oluşturma sürecini kendi mevzuatına uygun gerçekleştirmeye başlamıştır.

2000’li yıllardan sonra Avrupa Birliği tam üyelik görüşmeleri kapsamında göç mevzuatını yenilemeye devam eden Türkiye, 2001 yılında “Katılım Ortaklığı Belgesini” ve 2005 yılında “Sığınma ve Göç Alanındaki AB Müktesebatının Üstlenilmesi İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı”nı yürürlüğe koymuştur (Goularas ve Sunata, 2015: 21-87). 2008 yılında yenilenen Ulusal Program çerçevesinde İçişleri Bakanlığı’na bağlı İltica-Göç ve Sınır Yönetimi Büroları ve bu bürolarla çalışmak üzere “Yasadışı Göçle Mücadele Koordinasyon Kurulu” kurulmuştur (ORSAM, 2012: 21). Ancak tüm bu gelişmelere rağmen Türk hukuk sisteminde iltica konusunda yasal sürecin tamamlanmadığı 2011 yılında Suriye’den gelen kitlesel göçlerle karşılaşıldığında anlaşılmış ve bu süreç 1990’larda yaşanan kitlesel göçlere karşı uygulanandan farklı bir politika izlenilmiştir (Bulut ve Bimay, 2021: 446; Bimay, 2020-c: 356). Bu politika süreci genel olarak geçicilikten kalıcılığa ve buradan da geri dönüşe doğru bir sürece evirilmiştir.

İltica sürecinin ilk aşamasında Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne koyduğu coğrafi çekince ve kendi iç mevzuatı gereği sadece “Türk soyu ve kültürü”ne mensup kişilerin ülkemize yerleşmesine ve vatandaşlığına izin verdiği için Suriyelileri sadece “sığınmacı” statüsünde değerlendirmiştir. Bu çerçevede Türkiye’ye ilk sığınan Suriyelilerin iş ve işlemleri yürütmek üzere 30.03.2012’de İçişleri Bakanlığınca “Türkiye’ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge” çıkarılmış ve bununla “geri göndermeme” ilkesine uymayı taahhüt ederek ulus devletinin oluşturduğu kaygılara rağmen göçün insani yönü ön planda tutulmuş ve zaman zaman bazı aksaklıklara rağmen “Açık Kapı” politikası uygulanmıştır. Bununla birlikte sığınmacıların temel ihtiyaçları olan sağlık, barınma ve insani hizmetleri sağlamayı taahhüt etmiştir (Kirişçi ve Karaca, 2015: 301-309). 2012 yılı sonunda 14.200’e çıkan Suriyeli sayısı 2013’te 224.700’e ulaşmasına rağmen kısa sürede dönecekleri varsayıldığı için büyük çoğunluğu sınırdaki kamplarda tutulmuştur. Böylece toplumda görünürlükleri az oldukları için herhangi bir toplumsal tepkiyle karşılaşılmayan Suriyelilere yönelik bu politika devam etmiştir.

Ancak bir yıl sonra Suriyeli sayısının 1,5 milyona varması ve bunların neredeyse yüzde sekseninin “plansız” bir şekilde kentsel alanlarda ikamet etmesi Suriyelilerin Türkiye’de kalışının daha uzun yıllara yayılacağını göstermiş ve bu çerçevede yeni politika arayışlarına girilmiştir (İçduygu ve Millet, 2016). Bu çerçevede 2013 yılında çıkarılan YUKK’un 91’inci maddesi ile kitlesel göçlere uygulanmak üzere geri göndermeme, açık kapı politikası ve temel acil ihtiyaçların karşılanması gibi politikaları içeren geçici koruma politikasını hayata geçirmiştir. Daha sonra çıkarılan 13/10/2014 tarihli ve 2014/6883 sayılı “Geçici Koruma Yönetmeliği” ile geçici korumanın ayrıntıları düzenlenmiştir. Ayrıca YUKK ile “uluslararası koruma” kapsamına bireysel yapılan başvuruları içeren “Mülteci”, “Şartlı Mülteci” ve “İkincil Koruma” statüsü oluşturulmuştur. Bununla sadece 28.04.2011 tarihinden

önce yapılan bireysel başvuruların geçici koruma kapsamına alınacağı ifade edilmiştir. Ayrıca geçici koruma kapsamına alınacakları, geçici korumanın başlangıç tarihine ve süresine ilişkin tüm şartları belirleme yetkisi Bakanlar Kuruluna verilmiştir.

2015 yılında 2,5 milyonu aşan geçici koruma altındaki Suriyelilerin tepe noktasına ulaşması ve bu yıl içinde bir milyonun üzerindeki sığınmacı ve düzensiz göçmenin Avrupa ülkelerine geçmesi “mülteci krizi”ne yol açmıştır. Bu kriz, AB’nin sığınmacı sorununa daha duyarlı davranmasını sağlamış ve Türkiye-AB ilişkilerinde “sorumluluğu paylaşma” ve “sorumluluğu kaydırma” tartışmaları kapsamında müzakereler yapılmıştır. Bu müzakereler sonucunda Türkiye, verilecek finansal ve diğer ek destekler karşılığında Suriyelileri Türkiye’de tutmayı kabul etmiş ve AB ile 2016 yılında geri kabul antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşmayla, geri dönüş ve yeniden yerleşim planlarının yapılması, bazı katılım müzakere fasıllarının yeniden açılması, vize serbestleştirme sürecinin hızlandırılması ve üç milyarı hemen geri kalanı sonra teslim edilmek üzere altı milyar avroluk mali destek konusunda anlaşma sağlanmıştır (Bimay, 2020-b: 239-241).

2015 yılı itibarıyla kriz uzadıkça hükümet gelen sığınmacılar için vatandaşlık dışında barınma, eğitim, sağlık, istihdam ve diğer ihtiyaçları karşılama noktasında girişimlerde bulunmak için “entegrasyon” süreci başlatmıştır. Bu süreçte atılan en somut adım ise 2016 yılında çıkarılan “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik” ile atılmıştır. Bu Yönetmelik, altı aydan uzun süredir Türkiye’de bulunan Suriyeli mültecilere aynı işyerinde istihdam edilen Türk vatandaşlarının yüzde 10’unu geçmemek şartıyla çalışmalarına izin vermiştir. Yine aynı yıl içerisinde Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından Türkiye’deki Suriyelilere vatandaşlık imkânının verileceği belirtilmiştir. Ayrıca entegrasyon için Cumhurbaşkanlığına bağlı Strateji ve Bütçe Başkanlığı’nın hazırladığı “On Birinci Kalkınma Planı (2019-23)” ve İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün (GİGM) hazırladığı “Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı” (2018-23) ile somut adımlar atılmıştır (İçduygu ve Demiryontar, 2022: 327). Ancak politika süreci açısından teoride olumlu gelişen bu sürecin pratikte pek işlemediği zamanla ortaya çıkmıştır.

Suriyeliler Barometresi 2020 araştırmasında Türkiye’de ikamet eden Suriyelilerin kendiliğinden bir uyum süreci içinden geçtiklerini ve özellikle istihdam olanaklarına ulaşımında birçok zorlukla karşılaştıkları ifade edilmiştir. Benzer şekilde entegrasyon aşamalarında Türkiye toplumunun pek iyimser olmadığı ortaya çıkmıştır (Erdoğan, 2020: 143). Çünkü entegrasyon kavramı çift taraflı bir olgu olup mülteciler ve sığınmacılar ile ev sahibi toplumun diğer üyeleri arasında oluşan sosyal bağlarla gerçekleşir (Ager ve Strang, 2008; Bimay, 2020-a). Avrupa Komisyonu’da entegrasyonu üçüncü ülke vatandaşları ile ev sahibi toplumlar arasında gerçekleşen iki yönlü bir süreç olarak tanımlayarak hak ve sorumluluklarının karşılıklılık esasına dayanacağını belirtmiştir. Bu nedenle Türkiye’de

uygulanan süreç, Almanya, Danimarka ve Kanada’da gibi ülkelerde uygulanan uygulamalardan farklılık arz etmiştir. Zaten mevzuatta entegrasyon kelimesi kullanılmamış, onun yerine YUKK 96. maddesinde “uyum” kavramı kullanılmıştır. Dolayısıyla entegrasyonun sosyal yönünü ele alan uyum gerçekleşmiş, ancak siyasi yönünü içeren eğitim, sağlık, istihdam ve sosyal yardım gibi temel haklara erişim sınırlı olmuştur (Şimşek, 2019). Bununla birlikte 2006 tarihli İskân Kanunu ve Türkiye’nin 1951 Mülteci Sözleşmesi’nde yer alan coğrafi sınırlamasının yanı sıra son zamanlarda Türkiye’deki “yüksek siyaset” ve “popülist söylemler”in zehirli ortamı da entegrasyonu zorlaştırmıştır (İçduygu ve Millet, 2016: 7). Dolayısıyla uluslararası mevzuatta geçen yasal statülerden farklı uygulamalar nedeniyle sığınmacıların pratikte bazı haklara erişimi kısıtlı olduğu için tam bir entegrasyon sağlanamamıştır. Vatandaşlık verilmesi çok meşakkatli olmakta, verilmeyenlerin bir bölümü ise mülteci statüsü elde etmek için Avrupa’ya gitmeyi seçmektedir (Şimşek, 2019). Türkiye, yürüttüğü entegrasyon süreci ile sanıların aksine iyimser bir tablo ortaya koyamaması, özellikle muhalefetin içinde yer alan ve göç ve göçmen politikasına nötr bir anlayışla bakan yeni bir siyasi anlayışın toplumda karşılık bulması başından itibaren iyimser bir politika izleyen Hükümetin uygulamalarını da etkilemiştir. Bu eğilim Suriyelilerin kendi ülkelerine dönmelerini içeren “geri gönderme” veya “gönüllü geri dönüş” söylemi üzerine kurulan yeni bir politikaya dönüşmüştür.

4. Geri Dönüş Politikası: Mevcut Durum ve Gelecek Tahminleri

Son on yıllarda BMMYK’nin uluslararası göç rejimi için belirlediği kalıcı çözüm yolları olarak; ilk sığınma ülkesinde yerleşimi ifade eden ve temel haklara ulaşımı sağlayan yerel entegrasyon, üçüncü bir ülkeye yeniden yerleşim ve menşei ülkeye geri dönüş olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de ise, Suriyeliler örneğinde uyguladığı entegrasyonun sağlanamaması ve son zamanlarda toplumda artan göç karşıtlığı Hükümeti gönüllü geri dönüş politikalarına yönlendirmiştir. Bu çerçevede bu bölümde geri dönüşe ilişkin politikalar tartışılmakta ve gönüllü geri dönüşün mümkün olup olmadığını Türkiye örneği üzerinden açıklamaya çalışılmaktadır.

4.1. Tarihsel Bağlam

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra özellikle Doğu Avrupa devletlerinin kitlesel yerinden edilme sorununu geri gönderme politikasıyla çözmeye çalışırken, Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi “geri göndermeme” üzerine inşa edilen bir süreci öngördüğü için bu konuda atılan adımlar operasyonel olmaktan uzak, daha çok “entegrasyon” üzerine inşa edilmiştir (Zieck, 2004: 35-36). Geri gönderme “iltica sorunu” için ideal çözüm olarak

kabul edilmesine rağmen BMMYK'nin gündemine alınması bile 1980'lerden sonra olmuştur. Ancak 1990'lardan sonra ABD'nin başını çektiği Batılı liberal rejimlerin Soğuk Savaş'ın sürmesinden kaynaklı olarak ilk dönemlerde göç hareketlerine karşı yerel entegrasyon ve yeniden yerleşim mekanizmalarının yanı sıra işbirliklerini içeren iyimser uygulamaları terk etmeye başladığı görülmüştür. Küreselleşme ve neoliberal politikalara dayanan yeni ekonomik ve siyasal sistemler Soğuk Savaş'ın bitmesinin de etkisiyle artan sığınmacı sayısına karşı entegrasyon ve yeniden yerleştirme politikalarının uygulanması konusunda isteksiz kalmışlardır. Bunun yerine menşei ülke içinde ve sınır bölgelerine yakın "güvenli bölgelerde" geçici koruma modeli geliştirmeye çalışmışlardır (Black ve Koser, 1999: 64-65).

Geçtiğimiz yirmi yılda, uluslararası devletler topluluğu ve BMMYK, ülkelerine geri gönderilmeyi küresel mülteci sorununa en iyi çözüm olarak görmeye başladı. Üçüncü ülkelerdeki yerel entegrasyon ve yeniden yerleşimin önemi azalmış ve neredeyse tamamen terk edilmiştir. Bunun en önemli nedeni göçmen profilinin çeşitlenmesinin (Chimni, 2004: 195) yanı sıra Batı ülkelerinde artan terör saldırılarının da etkisiyle uluslararası iltica rejiminde güvenlik temelli dışlayıcı politikaların ön plana çıkması ve kalıcı çözümlerin rafa kaldırılmasıydı. Böylece uluslararası göç rejimi kalıcı yerleşim, sosyal haklar ve vatandaşlık gibi haklara erişim sağlayan liberal, seçici fakat bütünleştirici bir politikadan; dışlayıcı, kısa vadeli yerleşim ve geri dönüş odaklı bir politikaya geçmiş ve bu durum birçok çelişkiyi ifade eden tartışmaları da beraberinde getirmiştir (İçduygu ve Demiryontar, 2022: 321). Özellikle entegrasyon süreçlerinden gittikçe uzaklaşmaları nedeniyle "ülke dışında tutma" olarak tanımlanan ve menşei ülkenin sınırının içerisinde güvenli bir bölge oluşturma konusunda ortaya atılan politikaların kayda değer bir sonuç ortaya koyamaması, menşei ülkesine veya üçüncü ülkeye yeniden yerleştirme konusunda yeni adımlar atmalarına yol açmıştır. Batı'da ortaya çıkan bu çelişkili uygulamalar, iki dünya savaşının yaşattığı insan hakları ihlallerinin tekrar yaşanmaması için demokrasi ve insan hakları konusunda uzlaşma siyaseti izleyen Batılı devletlerin 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni imzalamalarına rağmen iltica talepleri almama konusunda yeni bir eğilim içine girmişlerdir.

Öte yandan BM, göçmenler konusunda dışlayıcı bir politika izlemesine rağmen dünyada yaşanan yeni göç dalgalarının etkisiyle son on yılda temel insan hak ve özgürlüklerine saygılı, demokratik, adil ve uygulanabilir bir göç rejimi için yeni politikaları geliştirmek zorunda kalmıştır. Bu çerçevede BM Genel Kurulu, 19 Eylül 2016 tarihinde Büyük Ölçekli Mülteci ve Göçmen Hareketlerine yönelik ilk kez düzenlenen BM zirvesinde, 2030 Kalkınma Hedeflerine uygun "Mülteciler ve Göçmenler için New York Bildirisi"ni oybirliğiyle kabul etmiştir. Zirvede, Uluslararası Göç Örgütü'nün BM sistemine dâhil edilmesine karar verilmiş ve uluslararası göç alanında eşgüdümü güçlendirmek, kapsamlı bir uluslararası işbirliği ve yönetimsel bir anlayışı geliştirmek amacıyla mülteci müdahale programının uygulanmasını, göç alan ülkelerin desteklenmesini ve Sürdürülebilir Kalkınma

için 2030 Gündemi çerçevesinde kalıcı çözüm politikaları için gerekli desteğin sağlanacağı belirtilmiştir (Foresti ve Hagen-Zanker, 2018; Richard ve Leader, 2018). Aralık 2018 tarihinde Newyork Bildirisi hedefleri doğrultusunda yapılan hükümetlerarası müzakere süreci sonucunda “Mülteciler Üzerine Küresel Mutabakat” (Global Compact on Refugees) ve “Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç için Küresel Mutabakat” (Global Compact on Safe, Orderly and Regular Migration) başlıklı iki uluslararası belge kabul edilmiştir. Geri dönüş, geri kabul ve yeniden entegrasyon konusunda uluslararası işbirliğinin önemi kabul edilmiş ve devletlerin anlaşma kapsamındaki taahhütlerini yerine getirmek için atabilecekleri somut adımları ortaya koymuştur. 191 devletin güvenli ve onurlu geri dönüşün yanı sıra sürdürülebilir yeniden entegrasyonun kolaylaştırılmasında işbirliği yapması iyi bir yönetişimin temelini oluşturmuştur (Newland ve Salant, 2018: 1). Türkiye'nin de önerilerinin de dikkate alındığı bu iki küresel sözleşme; mültecilerin özgüvenini güçlendiren uygulamaları hayata geçirmek için ev sahipliği yapan ülkelere destek sunulmasını önermektedir. Ayrıca mültecilere kalıcı çözüm için üçüncü bir ülkeye yerleştirme veya kendi ülkelerine güvenli bir şekilde geri dönebilmelerini sağlamak için gerekli yardımları yapmayı taahhüt etmektedir. Ancak iki küresel sözleşme birçok mülteci ve göçmen hakları savunucusunun umut ve beklentilerini karşılayamasa da, uluslararası toplumun hakları onaylayan ve daha fazla uluslararası işbirliği çağrısında bulunan ve dünyanın birçok bölgesinde göçmen karşıtı duyarlılığın arttığı siyasi bir ortamda kabul edilmeleri nedeniyle siyasi açıdan mucize sayılmaktadır (Ferris ve Martin, 2019: 7).

4.2. Suriyeliler Örneğinde Türkiye'nin Gönüllü Geri Dönüş Politikası

Suriyeli sığınmacılara karşı açık kapı politikası uygulayan ve sonrasında çıkarılan YUKK ile kurumsal bir yapıya kavuşturulan göç rejimin uluslararası standartlara kavuşturulması için 2016 yılından itibaren geçici korunan Suriyelilere yönelik kalıcı bir çözüm yolu olarak entegrasyon süreci başlatılmıştır. Ancak Türkiye'nin Suriyelilere yönelik entegrasyon sürecinin uluslararası mülteci statüsü nedeniyle Batı ülkelerinde uygulanan süreçlerden farklı olduğunu ve bu nedenle tam bir entegrasyon sağlanamadığını ikinci bölümde açıklamıştık. Daha sonra göçmenlere yönelik kalıcı çözüm yolları denenmeye çalışılmış, ancak tam bir entegrasyonun sağlanamaması, üçüncü ülkeye yerleşim konusunda uluslararası desteğin zayıf veya hiç olmaması Hükümeti geri gönderme yönünde adım atmasına yol açmıştır.

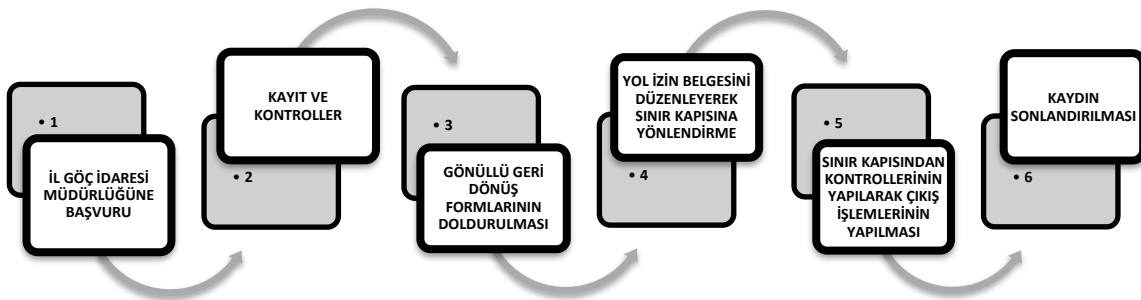
Türkiye geri dönüş sürecini 1934 tarihli İskân Kanunu, 1994 tarihli İltica ve Sığınma Yönetmeliği, 2005 tarihli Sığınma ve Göç Alanındaki AB Müktesebatının Üstlenilmesi İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı, 2013 tarihli Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği, 2019 yılında çıkardığı “11. Kalkınma Planı”(2019-23) ve

“Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı” (2018-23) ve YUKK’a geri dönüşle ilgili eklediği değişikliklerle atmıştır. Bu somut adımlardan sonra Göç İdaresi Başkanlığı’na sınır dışı etme yetkisinin yanı sıra gönüllü olarak geri dönmek isteyen düzensiz göçmenlere süreç boyunca aynı veya nakdi destek sağlamak amacıyla kamu ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapma yetkisi sağlanmıştır. Gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüş olarak adlandırılan bu süreçte izlenecek yol için Göç İdaresi Başkanlığı tarafından temel ilkeler belirlenmiştir. Bunlar (GİB, 2024);

- Geri dönüşlerin uluslararası hukuka uygun bir şekilde insan hakları çerçevesinde gönüllü, güvenli ve onurlu bir şekilde gerçekleştirilmesi,
- Geçici koruma ya da uluslararası koruma altında bulunan hiçbir yabancımanın menşei ülkesine zorla gönderilmemesi veya geri gönderilmesi için herhangi bir baskıya maruz bırakılmaması,
- Geri dönenlere insan haysiyetine yaraşır bir hayat standardı sağlanması,
- Geri dönüşlerin sürdürülebilirliği için yeniden entegrasyonun sağlanması,
- Ayrıca geri dönüş sonrası geçici koruma statüsü sona erdirilen Suriyelilerin tekrar sınırlarımıza gelerek geçici korumadan faydalanmak istemeleri durumunda Göç İdaresi Başkanlığı veya yetkilendirilmeleri halinde valiliklerin bireysel olarak karar vereceği belirtilmiştir.

Göç İdaresi Başkanlığı Uyum ve İletişim Genel Müdürlüğü, gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüş karar veren geçi korunanın hangi süreçleri izleyeceğini Şekil 1’de ifade edilen aşamalarla göstermiştir.

Şekil 1: Gönüllü, Güvenli ve Onurlu Geri Dönüşe İlişkin Süreçler

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, 2024.

Şekil 1’de yabancılar tarafından gönüllü geri dönüşe ilişkin yapılan her başvuru ikamet edilen ilin valiliği tarafından düzenlenen “Gönüllü Geri Dönüş Talep Formu” ile başlatılacağı, geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin işlemleri ise bağımsız uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları gözetiminde yürütüleceği belirtilmekte ve Formun BMMYK temsilcisi, onun bulunamaması durumunda Kızılay, onun da bulunmaması durumunda valiliklerce belirlenecek bir sivil toplum kuruluşu temsilcisi veya valilik insan hakları ve eşitlik kurulu görevlisi tarafından imzalanacağı belirtilmiştir. Daha sonra ikamet illeri tarafından “Yol İzin Belgesi” ve diğer gerekli belgeler düzenlenerek sınır kapıları veya sınır geçiş yerlerine yönlendirilen yabancıların ülkemizden çıkış yaptıkları sınır kapısından ilgili tahdit kodu girilerek GöçNet sisteminden geçici korumaları sonlandırılır ve çıkışları sağlanır.

4.3. Türkiye’nin Suriyelileri Gönderme Planı: Gönüllü, Güvenli ve Onurlu Geri Dönüş Politikasıyla Kalıcı Çözüm Mümkün mü?

Geri dönüş süreçleri, kalıcı çözüm süreçleri arasında en hassas ve belirsiz olanıdır. Genel olarak, menşei ve ev sahibi ülkenin hükümetlerinden ve toplumlarından gelen farklı tepkilerden dolayı sorunsuz geçen bir geri dönüş sürecinden söz etmek neredeyse imkânsızdır. Özellikle karar aşamasında birçok göçmen yolculuklarının son adımı olarak gönüllü bir şekilde geri dönme kararı almakta, bazıları geri dönüş teşviklerinden veya yeniden entegrasyon yardımından yararlanabilme umudu taşıyarak kabul etmekte, diğerleri ise geri dönüşü, kötü seçenekler arasından en iyi seçenek olarak gördüğü için geri dönüşe razı olmaktadır. Ancak geri dönüşlerin sorunsuz bir şekilde gerçekleşmesinin ilk koşulu geniş bir gönüllülük yelpazesinde gerçekleşmesine bağlıdır. Peki ama göçmenin geri dönüşe gönüllü karar verip vermediğini nasıl anlayacağız?

Bu noktada Newland ve Salant, (2018: 3-4) gönüllülüğün beş derecesinden söz etmektedir. Gönüllülük derecelerinin başında göçmenin geri dönüş kararının gönüllü olmasının yanı sıra aynı zamanda menşe ülke tarafından da talep edilmesidir. Bu türden geri göndermeler, geri dönüş kararlarının fiziksel, hukuki, sosyal ve psikolojik güvensizliğin ortadan kaldırıldığı bir ortamda verildiği ve tam anlamıyla göçmenin herhangi bir baskı olmadan geleceğini düşünerek hareket ettiği süreçlerdir. Dolayısıyla bu tanım, uluslararası alanda kabul gören ve desteklenen gönüllülük derecesi olarak kabul edilmektedir. Diğer dereceler ise geri dönüş için gönüllü göçmenlerin menşei ülke tarafından herhangi bir davet almamaları; yasal kalma hakları olmalarına rağmen varış ülkesindeki misafirperver olmayan siyasi ve sosyal iklim, aileye katılamama, hedeflere ulaşmada zorluk ve vatan hasreti gibi nedenlerle gönüllü dönüşe isteksiz bir şekilde karar vermeleri; göçmenlerin varış ülkeleri

tarafından ayrılmaları yönünde güçlü bir baskıya maruz kalmaları sonucu gönüllü dönüş karar vermeleri; göçmenlerin varış ülkesinde kalma hakları bulunmadığı için gönüllü geri dönüş zorlanması ve uyanlara yeniden entegrasyon yardım sözü verilerek ikna yoluna gidilmesi ve son olarak ev sahibi ülke mevzuatı gereği ülkeyi terk etmeleri gerekirken geri dönmekten imtina edenlerin fiziksel olarak gözaltına alınarak zorla sınır dışı edilmeleriyle gerçekleşen geri dönüşlerdir.

İçişleri bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı tarafından başlatılan geri dönüş sürecinin gönüllü, güvenli ve onurlu olup olmadığı pratikte gerçekleşen geri dönüş süreçlerinin ulusal ve uluslararası alanda ortaya çıkardığı tartışmalardan anlayabiliriz. Tartışmalar genellikle geri dönüşlerin gerçek anlamda öngörülen şekliyle gerçekleşip gerçekleşmediği, geri dönüşlerin hangi sosyolojik ve politik zeminde şekillendiği, geri dönüş sonrası süreçte geri dönenlerin yeniden göç etmemeleri için kalıcı çözümü sağlayacak sürdürülebilir politikaların uygulanıp uygulanmadığı üzerinden yürümektedir. Esasında bu tartışmalar; Türkiye’de Suriyelilere yönelik son yıllarda kamuoyunun artan tepkisi karşısında iktidar ile muhalefetin tutumu ve bunun yol açtığı geri dönüşe ilişkin beklentiler, geri dönüş uygulamalarına yönelik uluslararası ajanslarda yer alan haberler, uluslararası mevzuat uyarınca zorla yerinden edilenlere yönelik “geri göndermeme” ilkesi ve uluslararası statü tanımlarının geri dönüş süreçlerine olan etkilerinden kaynaklanmaktadır.

Yaklaşık on üç yıldan beri Türkiye’nin hemen her kentine dağılan ve sosyoekonomik ve siyasal etkileri bakımından Türkiye’nin göç tarihinde önemli izler bırakan üç milyondan fazla Suriyeliye yönelik toplumsal tepkiler artmaya başlamış ve onların geri gönderilmeleri konusunda iktidarla muhalefet arasında sert tartışmalar ortaya çıkmıştır. Özellikle 2017 yılından itibaren Türkiye’deki sosyoekonomik ve siyasal krizlerden sorumlu tutulan Suriyelilere yönelik toplumsal tepki entegrasyonu tamamen zorlaştırmış ve daha kalıcı çözüm politikalarını gündeme getirmiştir (Erdoğan, 2021). Türk toplumunda, Suriyelilerin kiralardan artmasına yol açtıkları, işgücü piyasasında maaşların düşmesine sebep oldukları ve dolayısıyla entegrasyon için sağlanan hizmetler için rakip olarak görüldüğü algısı dayanışma duygusunu gittikçe zayıflatmıştır. Ayrıca artan sosyal gerilimin Suriyelilerden kaynaklandığı yönünde oluşan algı nedeniyle güvenlikleri tehdit edilen Suriyelilere yönelik sosyal medya aracılığıyla yapılan ithamlar düşmanlığa dönüşmüştür (Şimşek, 2019). Böylece Türk toplumu için Türkiye’deki Suriyeliler ülkedeki en önemli ilk üç sorun arasında yer almıştır. Yüksek sayılar, mekânsal yoğunlaşmalar, ekonomik sorunlar, konunun siyasetin bir aracı haline gelmesi, devam eden düzensiz göçmen akını ve belirsizlikler, uyum süreçleri bakımından sorunlu bir süreçte doğru gidildiğini göstermiştir (Erdoğan, 2022: 9).

2022 yılından itibaren kamuoyunun Suriyelilere yönelik söyleminin yabancı düşmanlığı ve ayrımcılık üzerinden giderek olumsuz bir hal alması iktidarla muhalefeti tekrar

karşı karşıya getirmiştir. Muhalefet partilerinin seçimi kazanmaları halinde sığınmacıları ülkelerine geri göndereceklerine ilişkin söylemleri karşısında Cumhurbaşkanı Erdoğan 15 Mart 2022’de yaptığı bir konuşmada “Biz göndermeyeceğiz” diyerek dini ve insani yönlerini de içine katan bir ifade kullanmıştır (NTV, 2022). Oysa bu söylemden iki hafta sonra “Türkiye’de Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizmasının Desteklenmesi” (N-AVRR) projesinin açılış toplantısını gerçekleştirerek gönüllü geri dönüşü desteklediğini ifade etmiştir (GİB, 2022). 3 Mayıs 2022’de ise İdlib’de inşaatı tamamlanan briket evlerin teslim törenine video mesajla katılarak “Güvenli bölgelere 500 bin Suriyeli geri dönüş yapmıştır. Briket evler, bu adımlardan biriydi. 1 milyon Suriyeli kardeşimizin gönüllü geri dönüşünü sağlayacak yeni bir projenin hazırlıkları içindeyiz” diyerek geri dönüşlerin devam edeceğine ilişkin söylemlerde bulunmuştur (İçduygu ve Demiryontar, 2022: 319).

Her konuda tamamen kutuplaşmış olmalarına rağmen Suriyelilerin varlığının devam etmesine karşı çıkmak seçmenler için birleştirici bir konu haline gelmesi 14 Mayıs 2023 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı ve Parlamento seçimleri kampanyasının Suriyelilerin geri gönderilmesi vaadine odaklanmasına yol açmıştır (Salahi, 2023). Bu durumun nedenleri arasında ekonomik krizin önemli etkisinin yanı sıra 6 Şubat 2023 tarihli depremin yarattığı sosyal çöküntünün de katkısı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Cumhurbaşkanı tarafından 28 Temmuz 2023 tarihinde “Suriye’de güvenlik ve istikrar yeniden sağlanmaya devam ettikçe mültecilerin anavatanlarına dönüşünün de devam edeceğini, şu ana kadar 600 binden fazla Suriyelinin ülkelerine döndüğünü, bir milyon mültecinin de geri dönüşünü sağlamayı planladıklarını” ifade ettikten sonra “Suriye'nin kuzeyinde yaklaşık 500.000 ev inşa edildiğini ve istikrar sağlandığında insana yakışır ve gönüllü geri dönüşün sağlanacağını” belirtmiştir (El Awsat, 2023). Bununla birlikte 31 Mart 2024 seçimlerinde birinci parti olarak çıkan ve erken ya da zamanında yapılacak Cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerine iddialı girmeye çalışan Ana muhalefet temsilcisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’nin özelde Suriyeliler, genelde ise tüm göçmenler için güvenlikçi bir politikayı savunarak göçmenlerin geri gönderilmesi konusunda ısrarlı olması ve bu konuda birden fazla muhalefet partisinin desteğini alması Hükümetin göç politikalarını önemli ölçüde etkileyen unsurlardan biri olmuştur. Özellikle CHP’nin yeni Genel Başkanı Özgür Özel’in 24 Nisan 2024 tarihinde HABERET’ten gazeteci Şaban Sevinç’e “CHP'nin sığınmacı politikası, sığınmacıların ülkelerine geri gönderilmeleri üzerine. Entegrasyon politikamız yok” sözleri göçmen politikasına tek kalıcı çözüm olarak geri göndermeyi savunduklarını açıkça ortaya koymuştur (HABERET, 2024).

Türkiye’de son dönemlerde Suriyelilere karşı toplumsal kabul ve dayanışmanın azaldığı ve endişelerin arttığı görülmektedir. Toplumunun büyük bölümünün talebi ve beklentisi Suriyelilerin ülkelerine geri gönderilmeleri şeklindedir. Bu talebin bütün sosyal ve siyasal kimliklerde benzer olduğu gözlenmektedir. Ancak Suriyelilerin gönüllü geri

dönmeyeceklerine inanılmakta, bunu kaygı ile karşılandığı Murat Erdoğan'ın hazırladığı Suriyeliler barometresi 2021 araştırmasından ortaya çıkmaktadır. Rapora göre “Türkiye’deki Suriyelilerin savaş bittikten sonra ülkelerine geri dönmeleri konusundaki düşünceniz nedir?” başlıklı soruya gelen cevaplar, Türk toplumunun yaklaşık % 80’inin Suriyelilerin tamamının ya da büyük bölümünün Türkiye’de kalacaklarına inandıklarını göstermektedir. Suriyeliler açısından duruma bakıldığında “Suriye’ye dönmeyi hiçbir şekilde düşünmüyorum” şeklinde yanıt verenlerin oranı 2017’de yüzde 17 iken 2019’da yüzde 52’ye ve 2020’de yüzde 78’e yükselmiştir (Erdoğan, 2022: 277). Öte yandan geri dönüş yapan Suriyelilerin özgür bir şekilde bilgiye dayalı olarak gönüllü ve güvenli bir geri dönüş sergilemedikleri ve geri dönüşlerin “gönülsüz bir kabullenme” şeklinde gerçekleştiğine ilişkin çeşitli yargılar bulunmaktadır. Örneğin 27 Temmuz 2023 tarihli Middle East Eye’nin Suriye İnsan Hakları Gözlemevi’ne (SOHR) dayandırdığı haberine göre, Temmuz ayının başından bu yana aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu 950’den fazla Suriyeli Türkiye’den zorla sınır dışı edildiği belirtilmiştir (Middle East Eye, 2023). Esasında 2020 yılından itibaren Türkiye’nin hedefleri arasında gösterdiği 1 milyon Suriyelinin gönderilme planı (BBC, 2020) bile zorunlu bir süreci bize göstermektedir.

Esasen göçmenlerin toplu olarak geri dönüşleri, dünya çapında insani korumanın en kırılgan şeklidir. Ne yazık ki zorunlu göçmenlerin büyük çoğunluğu menşe ülkelerine komşu yerlerde yaşamaları onların yıllar sonra bile “geri dönüş” gerçeğiyle yüzleşmesini sağlamaktadır. Türkiye’nin ardından Suriyelilerin en çok bulunduğu komşu ülkelerden Lübnan ve Ürdün’de yavaş yavaş geri dönüşler gerçekleştirilmektedir. Bu iki ülkenin Suriye yönetimi ile olan ilişkileri, sürecin olumlu sonuçlanmasına yol açmıştır. Bu iki ülkenin liderlerinin son dönemlerde Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad ile anlaşma yolları araması ve bunun beraberinde getirdiği bölgesel yumuşama binlerce Suriyelinin gönüllü veya baskıyla ülkelerine geri gönderilmesine yol açmıştır. Geri gönderme süreci, mevcut belirsizlik içinde son bir yılda ağır ilerlerken 27 Kasım 2024 tarihinde Suriye’deki muhalif grupların başlattığı operasyonla önce Halep ve sonrasında Şam’ın ele geçirilmesiyle Suriye’de devrilen Beşşar Esad Yönetiminin yerine gelen HTŞ liderliğindeki muhaliflerin yönetiminde yeniden hızlandırılacağına ilişkin haberler Türkiye’deki basında geniş yer almıştır. Ancak bu süreç, geçiş sürecinin ardından Suriye’de oluşacak tabloya bağlı olarak değişecektir. Şimdilik üç senaryo üzerinde durulmaktadır. Birincisi, Suriye’de tüm grupların kendilerini temsil edeceği bir anayasa ve bu anayasaya bağlı olarak şekillenecek demokratik ilkeleri benimseyen bir yönetimin ortaya çıkmasına ilişkin iyimser tablodur. İkincisi, HTŞ’nin otoriter ve tek taraflı iktidarını gerçekleştirmesidir. Üçüncüsü ise “Arap Baharı” süreci sonunda kaosa sürüklenen bazı ülkeler gibi Suriye’nin bir karmaşa durumuna sürüklenme durumudur (Barrucho, 2024). Ancak en iyi senaryo ortaya çıksa bile Bosna Hersek olayında olduğu gibi geri dönüşlerin gerçekleşmediği durumların göz ardı edilmemesi gerekir. 1992-1995 yılları arasında

Yugoslavya'nın dağılma sürecinde BMMYK'nin desteklediği ve Bosna-Hersek anayasası tarafından kabul edilen geri dönüş projesi Bosna-Hersek'ten kaçan mültecilerin çoğunun geri dönmemesiyle başarısız olmuştur (Fagen, 2004: 222). Dolayısıyla Suriyelilerin geri dönüşleriyle ilgili bu türden ihtimallerin göz ardı edilmemesi ve sürdürülebilir önlemlerin alınmasına özen gösterilmelidir.

Uluslararası hukuk, devletlerin kendi topraklarına kimin girip, ne kadar süreyle ve hangi koşullar altında kalacağını belirleme egemen hakkına sahip olduğunu kabul etmektedir. Ancak aynı zamanda mültecilerin veya işkence mağdurlarının veya işkence tehdidi altında olanların geri gönderilmesini yasaklayarak bu yetkinin kullanılmasına da önemli kısıtlamalar getirmektedir. Geri dönüşleri zorlaştıran en önemli unsurlardan biri de uluslararası mevzuat uyarınca zorla yerinden edilenlere yönelik “geri göndermeme” ve “mülteci” tanımıdır. 1951 Cenevre Sözleşmesi 33. maddesinde zulüm tehlikesi olan yerlere mülteci ve sığınmacıların geri gönderilmeyeceğini belirtmektedir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1946 tarihli ve 8(I) sayılı Kararı da bu yönde bir norm ortaya koymuştur. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 13. maddesi “Herkes kendi memleketi dahil, herhangi bir memleketi terk etmek ve memleketine dönmek hakkına haizdir.” Diyerek gönüllülük esasını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde 1950 Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Sözleşmesi'ne Ek 4 Numaralı Protokol 3/f.2 maddesi “Hiç kimse, uyruğunda bulunduğu devletin ülkesine girme hakkından yoksun bırakılamaz.” ve 1966 Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 7. Maddesi ve 26 12/f.4 maddesi “Hiç kimse, kendi ülkesine girme hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz.” Diyerek geri dönüşün gönüllü, güvenli ve insan haysiyetine yaraşır bir zeminde gerçekleşebileceğini belirtmektedir (Chimni, 2004: 203).

Mültecilerin büyük çoğunluğunun güvenli, onurlu ve sürdürülebilir bir şekilde geri dönüşünün mümkün olabilmesi için menşe ülkedeki durumun genel olarak iyileştirilmesi üzerinde durulmaktadır (Zieck, 2022: 17). Chimni (2004: 201), sürdürülebilir bir geri dönüşü; fiziksel, sosyal, psikolojik ve hukuki güvensizliğin ortadan kaldırılmasına bağlamaktadır. Cenevre Sözleşmesi m. 1 (c) bendi incelendiğinde menşe ülkede demokratik seçimlerin yapılmış olmasının yanı sıra baskıcı hukuk kurallarının kaldırılması ve affın çıkarılması gibi değişikliklerin hayata geçirilmesi, bu değişikliklerin sürdürülebilir hale gelmesi ve bireyin menşe ülkede zulme uğramayacağı yönünde teminat verilmesi halinde gönüllü geri dönüşün uluslararası hukuka uygunluğunun olabileceğini belirtilmektedir (Tarman, 2023: 10-11). 1969 Afrika Birliği Örgütü (OAU) Mülteci Sözleşmesi'nin 5. Maddesi, menşei ülke hakkındaki bilgilerin kanıta dayalı olması üzerinde durmaktadır.

Geri dönüş süreçlerine ilişkin en kapsamlı yol haritasını BMMYK tarafından 1980'lerden sonra ele alındığını görmekteyiz. 1983 tarihli 29 sayılı Yürütme Komitesi Kararı, devletlere BMMYK'nin kalıcı çözüm olarak sunduğu çözüm olan “onurlu” gönüllü geri

dönüşe uygun koşulların yaratılması için insan haysiyetine yakışır şekilde “bireyin haklarının tam olarak iade edilmesi” gerektiği belirtilmektedir. Bu hak anlayışı içerisinde ulusal makamlara, geri dönenleri kabul etme ve onların haklarını geri sağlayıcı olarak hareket etme konusunda önemli bir görev tanımlandığını da belirtmek gerekir. Ayrıca yetkilileri, menşe yerlerine güvenli ve onurlu koşullar altında geri dönme hakkının tanınması ve bu haklara saygı gösterilmesi de dahil olmak üzere, mültecilerin kendi rızalarıyla gönüllü olarak ülkesine geri gönderilmesine ve yeniden entegrasyonuna olanak sağlayan koşullar yaratmaya teşvik edilmesi yönünde çağrıda bulunmaktadır. Bu çağrılar yıllık olarak yayınladığı raporlarında da ele almaktadır. Bu raporlarda özellikle “sürdürülebilir yeniden entegrasyon koşullarının” ve “iyileştirilmiş koşulların” önemine değinmektedir. Ayrıca raporların hemen hepsinde “özgür ve bilinçli bir karara dayalı” olması gerekliliği, ulusal korumanın yeniden tesis edilmesi ve bunun için menşei ülkede yeniden entegrasyonun sağlanmasını öne sürmektedir (Beewick, 2023: 21-22). BMMYK, onurlu ve gönüllü bir geri dönüşü fiziksel, hukuki ve maddi güvenlik boyutuyla ele almaktadır. Bunlar (UNHCR, 2004: 38);

A) Fiziksel Güvenlik:

- Şiddet ve tehdidin ortadan kalkması.
- Polis, yargı ve insan hakları ajanslarının yeniden kurulması için adımların atılmış olması.
- Mayınların ve patlamamış mühimmatların temizlenmesi.
- Yeniden yapılandırılmış bir genel güvenlik

B) Hukuki Güvenlik

- Geri dönüş için hukuki ve idari engellerin kaldırılması.
- Vatandaşlık, genel af, mal-mülk güvencesi, kayıt olabilme, belgelerle ispat ve tazminatın güvence altına alınmasını sağlayacak mevzuat çalışmalarının yapılması.
- İnsan hakları ihlallerini önlemek için bağımsız bir yargının yanı sıra diğer tüm mekanizmaların hayata geçirilmesi

C) Maddi Güvenlik

- Geri dönüşün başlangıcında hayati derecede önemli olan su, sağlık, barınma ve eğitim gibi temel ve yaşamsal ihtiyaçların karşılanması
- Ayrımcılık yapılmaksızın her türlü kamu hizmetine erişebilme
- Dönülecek alanların gelenleri absorbe etme kapasitesini arttırmak
- Ekonomik özgürlüğün sağlanarak gelir getirici faaliyetlere yönlendirme

D) Onurlu ve insan haysiyetine yaraşır bir şekilde

- Geri dönenlerle ve menşei ülkede yaşayanlar arasında ayırım yapılmaması
- Birlikte yaşamayı sağlayacak güven artırıcı mekanizmaların kurulması

BMMYK'nin raporları ve diğer uluslararası mevzuat dikkate alındığında sürdürülebilir bir geri dönüşün sağlanabilmesi için hukukun üstünlüğü, insani bir çerçeve, yeniden entegrasyon, güvenlik ve istikrar, menşei ve hedef ülke arasında siyasi anlaşmalar ve hüküm giymiş göçmenlerin geri dönüşü gibi başlıklara önem verilmesi gerekmektedir (Newland ve Salant, 2018: 2-5). Bu koşullar sağlanması durumunda BMMYK, yeniden entegrasyonu sağlamak için devreye girebilmektedir. Dolayısıyla BMMYK'nin belirlediği koşulların şu aşamada yetersiz olması nedeniyle Türkiye'nin hedeflediği 1 milyon kişiyi gönderme planının uygulamasının zor olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Hükümet, koşulların tamamlanamadığının farkında olmasına rağmen içerde gelişen “geri gönderme” odaklı muhalefet ve kamuoyunun baskısı Hükümetin bu konuya daha fazla eğilmesine yol açmaktadır. Özellikle HTŞ liderliğindeki muhaliflerin yönetimi ele geçirmesi sonrası Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın “Suriye’de barış ortamı kök saldıkça, gönüllü geri dönüşlerin sayısının da zamanla artacaktır” sözleri ve daha sonraki günlerde Suriye’de huzur ve güvenin tesisinde Türkiye'nin alacağı role ilişkin açıklamaları geri dönüşlerin bundan sonra devam edeceğine ilişkin umutları ortaya koymuştur (İletişim Başkanlığı, 2024). Buna rağmen Suriye’deki siyasal ve yönetsel belirsizlik nedeniyle gönüllü geri dönüşler için gerekli olan fiziksel, hukuki ve maddi güvenliğin henüz sağlanamaması, BMMYK ve İOM gibi uluslararası örgütlerin sürece dahil olmaması Türkiye’deki tüm Suriyelileri kapsayacak onurlu ve gönüllü geri dönüş, dünyadaki örnekler göz önüne alındığında, şimdilik pek mümkün görünmemektedir.

5. Sonuç

2011 yılından beri Türkiye'nin hemen her kentine dağılan üç milyondan fazla Suriyelinin sebep olduğu sosyoekonomik, siyasal ve kültürel sorunlar nedeniyle kalıcı ve sürdürülebilir çözüm arayışları içine girilmiştir. Türkiye’de, geçici misafirlikle başlayan ve sonrasında geçici koruma, entegrasyon, vatandaşlık ve son olarak gönüllü geri dönüş politikalarıyla sürdürülmeye çalışılan göç süreçleri, muhalefet ve kamuoyunun geri gönderme konusunda baskılarına rağmen Hükümet, uluslararası dinamiklerin tutumlarını da dikkate alarak Suriyelilerin geri gönderilmesi konusunda temkinli davrandığı söylenebilir. Ancak seçim süreçleri boyunca kim, hangi metotlarla ve nasıl gönderileceği konusu farklı olmakla beraber Hükümetin de birçok muhalefet partisi gibi Suriyeli sığınmacıların ülkelerine geri gönderileceğine dair söylem geliştirmesi geri dönüş yapmak istemeyen binlerce Suriyeliyi tedirgin etmekte ve yeni arayışlar içine girmelerine yol açmaktadır. Kaldı ki son yıllardaki geri dönüşlerin menşei ülkedeki koşulların BMMYK'nin belirlediği şartlardan uzak olması nedeniyle sahada farklı durumlarla karşı karşıya kalındığı da bilinmektedir.

Elbette Türkiye’de değişen sosyolojik ve politik koşullar nedeniyle “sürekli geçicilik” konumunda yaşamaya başlayan Suriyeliler ile ilgili kalıcı çözüm yolu olarak entegrasyon dışında sınırın dışında tutma gibi dışlayıcı seçeneklerin yanı sıra ve üçüncü ülkeye yerleştirme seçeneklerinin de devreye konulduğu bilinmektedir. Ancak hem AB ile yapılan anlaşmalar, hem de uluslararası desteğin zayıf olması bu politikaların uygulamasını güçleştirmekte ve tek seçenek olarak geri dönüşü zorunlu hale getirmektedir. Bununla birlikte geri dönüş süreçlerinin “geri göndermeme” ilkesi ve uluslararası statü koşulları çerçevesinde yapılması gerektiğinden göç politikalarının ulusal ve uluslararası yönetim çerçevesinde, gönüllülük ve güvenlik esasına bağlı olarak sürdürülmesini zorunlu kılmaktadır.

Günümüzde yürütülmeye çalışılan gönüllü geri dönüş süreci, Yeni Suriye Yönetimi ile olan ilişkiler nedeniyle sağlıklı yürüyeceği beklentisi hakim olsa da, menşei ülkede hala çatışmaların devam etmesi ve İsrail- Hamas Savaşı’nın bu bölgeye yayılma ihtimali nedeniyle güvenli dönüşlerin zorlaşacağını göstermektedir. Dolayısıyla esas mesele geri dönüşlerin gerçek anlamda gönüllü olup olmadığı, gönüllüyse dönüşten sonra menşei ülkenin koşullarının kalıcı bir çözüme uygun olup olmadığı önemli bir tartışma konusudur. Esasen BMMYK’nın da bu sürece temkinli yaklaşması da hala sürdürülebilir koşulların var olmadığını bize göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye’de uygulanan gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüş politikasının sahaya yansımaları bakımından ortaya çıkan tartışmaların dikkate alınması ve sürecin çok dikkatli bir şekilde insan hakları çerçevesinde yürütülmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak geri dönüşlerin kolay ve sorunsuz işlemediği uluslararası deneyimlerden anlaşılmaktadır. Bu nedenle gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüş politikasının Suriyelilerin geri dönme imkân, motivasyon ve eğilimlerini arttırılması, menşe ve kaynak ülkedeki sosyoekonomik, siyasal ve güvenlik alanlarında etkin ve verimli planlamalar yapılarak “güvenlik” kaygısını azaltan sahadaki koşulların iyileştirilmesi, yasal ve operasyonel çerçevenin güçlendirilmesi, aynı zamanda kalkınma, insani ve istikrar/güvenlik çıkarlarını da içeren uzun vadeli yeniden entegrasyon programları kapsamında ekonomik, sosyal ve psikolojik desteğin sağlanması, BMMYK gibi uluslararası gözlemcilerin de endişelerini ortadan kaldıracak yönetim uygulamalarının hayata geçirilmesi, İsrail-Hamas çatışmalarının uzun vadeli sonuçları göz önünde bulundurularak AB gibi bölgesel aktörlerin “sorumluluk paylaşımı” çerçevesinde sürece dahil edilmesi, göçmenlerin Türkiye’ye tekrar geri dönme imkanını sağlayacak düzenlemelerin hayata geçirilmesi, kısaca göçmen merkezli bir yaklaşımın sergilenmesi gerekmektedir. Böylece sürecin uzaması veya hızlanması konusunda hedef ülkedeki kamuoyunun tepkileri azalacak ve geri dönenlerin haysiyet ve onuruna yaraşır bir geri dönüşe imkân tanınarak “geri göndermeme” ilkesi ihlal edilmemiş olacaktır. Aksi takdirde “gönülsüz bir kabullenme” şeklinde bir geri dönüşe yol açarak hem uluslararası

mevzuat ve sözleşmelere aykırı bir durum ortaya çıkacak ve insan hakları ihlal edilmiş olacaktır.

Kaynakça

- Ager, A., ve Strang, A. (2008), “Understanding İntegration: A Conceptual Framework”, *Journal of Refugee Studies*, 21 (2), 166-191.
- Bagdonas, Ö. D. (2014), “Reading Turkey's Foreign Policy on Syria: The AKP's Construction of a Great Power Identity and the Politics of Grandeur”, *Turkish Studies*, 15 (1), 139-155, DOI: 10.1080/14683849.2014.890412
- Bassam, L., ve Perry, T. (2015, 14 Mayıs), “Syria’s Army, Allies Plan Offensive against Insurgents in Aleppo”, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/mideast-crisis-syria-idINKCN0S71F220151014/> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 2.04 2024).
- Bayındır G. G., ve Sunata, U. (2015), “Türk Dış Politikasında Göç ve Mülteci Rejimi”, *Moment Dergi*, 2(1), 12-40. <https://doi.org/10.17572/moment.409334>.
- Barrucho, L. (2024). “Suriye’de şimdi ne olabilir? Üç muhtemel senaryo” <https://www.bbc.com/turkce/articles/cd75vdzyx42o>. (Erişim Tarihi: 12.12 2024).
- BBC (2020, 30 Temmuz), *İdlib: Türkiye'nin inşa ettiği konutlar hakkında neler biliniyor?*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53582146>. adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 12.03 2024).
- Benedetta, B. (2015), “The Syrian Refugee Crisis: Regional and Human Security Implications”, *Strategic Assessment*, 17 (4), 41-53. https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/sites/2/systemfiles/SystemFiles/adkan17_4ENG_7_Berti.pdf.
- Bimay M. ve Çetin E. (2024), “Türkiye’nin Göç Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme: Çelişkiler ve Oydaşma Sorunsalı” M. Bimay ve V. Yılmaz(Edl.), *Türkiye’de Göç Yönetimi Politikaları*(27-54), Ankara: Nobel Yayınevi.
- Bimay, M. (2020-a), “Suriyeli Sığınmacıların Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Uyum Düzeylerinin Karşılaştırılması: Kilis ve Batman Örneği”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (6), 1931-1943.
- Bimay, M. (2020-b), “Göç ve Sığınmacı Sorunlarının Çözümünde Merkezi Yönetimlerin Rolü: AB ve Türkiye”, *Yerel, Ulusal Ve Küresel Boyutlarıyla Göç Ve Mülteci Sorunu* (2229-252), (Ed.)Yakup Bulut ve Soner Akın, İstanbul: Çizgi Yayınevi.
- Bimay, M. (2020-c). Onuncu yılında suriyeli sığınmacıların kente entegrasyonu ve gelecek beklentileri: Batman örneği. *Mukaddime*, 11(2), 348-381. <http://doi: 10.19059/mukaddime.790661>.

- Black R. ve Koser K. (1999), "The End of the Refugee Cycle?", in R. Black ve K. Koser (eds.), *The End of the Refugee Cycle? Refugee Repatriation and Reconstruction* (2-17), Oxford: Berghahn Books.
- Bulut, Y., ve Bimay, M. (2021), "Göç Politikaları Açısından Suriyeli Sığınmacıların Entegrasyonu Üzerine Bir İnceleme", İ. Kalaycı ve G. Kalmış (Edl.), *Çağlar Boyu Göç (Tarih-Kül Tür-Medeniyet) (433-458)*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Cengiz, M. E. (2023, 2 Temmuz), "Türkiye'nin Suriye Politikası: Değişimin Devamlılığı", *PERSPEKTİF*, <https://www.perspektif.online/turkiyenin-suriye-politikasi-degisimin-devamliligi/> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 12.03 2024).
- Chimni, B. S. (2004), "Post-conflict peace-building and the return of refugees: Concepts, practices, and institutions", Newman E. ve Selm J. van(Ed.), *Refugees and forced displacement: International security, human vulnerability, and the state (195-220)*, Newyork: United Nations University Press,
- Daoudov, M. (2015), "Göç Politikasında Söylem Eylem Dönüşümü ve Belediyeler" *Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği Kent ve Göç Konferansı*, Kadirli/Osmaniye, 1-16.
- El Awsat (2023, 28 Temmuz), *Erdogan Confirms Plan for Voluntary Return of 1 Million Syrian Refugees*, <https://english.aawsat.com/arab-world/4457566-erdogan-confirms-plan-voluntary-return-1-million-syrian-refugees> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 12.03 2024).
- Erdoğan, M. (2015), "Türkiye'ye Kitlemel Göçlerde Son Dalga: Suriyeliler", M. Erdoğan ve A. Kaya (Edl.), *Türkiye'nin Göç Tarihi-14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* (315-347), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2021), "*Suriyeliler barometresi 2020:Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*", UNNHCR, Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.
- Erdoğan, M. M. (2022), "*Suriyeliler barometresi 2021:Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*", UNNHCR, Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.
- Fagen, P. W. (2004), "The long-term challenges of reconstruction and reintegration: Case studies of Haiti and Bosnia-Herzegovina", Newman E. ve Selm J. van(Eds.), *Refugees and forced displacement: International security, human vulnerability, and the state (221-249)*, Newyork: United Nations University Press.
- Ferris, E. E., ve Martin, S. F. (2019), "The Global Compacts on Refugees and for Safe, Orderly and Regular Migration: Introduction to the Special Issue", *International Migration*, 57 (6), 5-18, doi: 10.1111/imig.12668.
- Foresti M. ve Hagen-Zanker, J., (2017), *Migration and the 2030 Agenda for Sustainable Development*, <https://www.sloga-platform.org/wp-content/uploads/2020/06/Migration-and-the-2030-Agenda-for-Sustainable-Development.pdf>.

Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) (2022, 29 Mart), “Türkiye’de Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizmasının Desteklenmesi” Projesi Açılış Toplantısı Gerçekleştirildi <https://www.goc.gov.tr/turkiyede-ulusal-destekli-gonullu-geri-donus-mekanizmasinin-desteklenmesi-projesi-acis-toplantisi-gerceklestirildi9.04.2024>

HABERET (2024, 24 Nisan), Özgür Özel Şaban Sevinç’e konuştu: Yeni anayasa için şart koştu, <https://www.haberet.com/gundem/ozgur-ozel-saban-sevince-konustu-yeni-anayasa-icin-sart-kostu-62976>.

International Organization for Migration [IOM] (2018, 18 Haziran), *Migrants and Refugees Increasingly Choosing Turkey as Final Destination*, <https://rovienna.iom.int/news/migrants-and-refugees-increasingly-choosing-turkey-final-destination>.

İçduygu, A. ve Millet, E. (2016), “Syrian Refugees in Turkey: Insecure Lives in an Environment of Pseudo-Integration,” *Global Turkey in Europe*, Issue Working Papers 13, https://www.iai.it/sites/default/files/gte_wp_13.pdf. adresinden alındı (Erişim Tarihi: 25.06.2023).

İçduygu A., Erder, S. ve Gençkaya, Ö. F. (2014), “Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere”, *MİREKOÇ Proje Raporları 1/2014 TÜBİTAK 1001_106k291*, İstanbul: KOÇ Üniversitesi Yayınları.

İçduygu, A., ve Demiryontar, B. (2022), “Türkiye’de Devlet Ve Suriyeli Mülteciler: Çelişkili Politikalar ve Araçsal Rasyonellik”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (Özel Sayı), 316-334. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.1182299>.

Kadıoğlu, İ. A. (2020), “Suriye İç Savaşı ve Türkiye: Çatışma, Güvenlik ve Sığınma”, *OPUS International Journal of Society Researches*, 16 (29), 2179-2213. <https://doi.org/10.26466/opus.714551>.

Karaveli, H. (2012, July 23), *Why Does Turkey Want a Regime Change in Syria? National Interest*, <https://nationalinterest.org/commentary/why-does-turkey-want-regime-change-syria-7227>.

Kaypak, Ş., Bimay, M., Yılmaz, V. (2017), “Uluslararası Göç ve Mülteci Sorunlarının Çözümünde Yerel Yönetimlerin Rolü: Batman Örneği”, Yatkın, A.(ed.), *Uluslararası Göç ve Mülteci Sorununun Çözümünde Kamu Yönetiminin Rolü*, 1179-1194 içinde. 11. Kamu Yönetimi Sempozyumu KAYSEM 11 Bildiri Kitabı, Elazığ.

Kirişçi, K. ve Karaca, S. (2015), “Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989,1991 ve 2011’de Türkiye’ye Yönelen Kitlemel Mülteci Akımları”, M.Murat Erdoğan-Ayhan Kaya (Ed.) *Türkiye’nin Göç Tarihi-14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*(295-314), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kirişçi, K., (1991), *Refugee Movements and Turkey*”, *International Migration*, 29(4), 545-560, [doi:10.1111/j.1468-2435.1991.tb01039.x](https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.1991.tb01039.x).

- LaFranchi, H. (2013, June, 20), *World Refugee Day: UN Calls Syria 'Worst Humanitarian Disaster' Since Cold War*, <https://www.csmonitor.com/USA/Foreign-Policy/2013/0620/World-Refugee-Day-UN-calls-Syria-worst-humanitarian-disaster-since-cold-war> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 25.03.2024).
- Middle East Eye (2023, July 27), Turkey: After Being Vilified İn Elections, Syrian Refugees Are Being Deported En Masse, <https://www.middleeasteye.net/news/turkey-syria-refugees-forcibly-deported-en-masse>. . adresinden alındı (Erişim Tarihi: 25.03.2024).
- Newland, K. Ve B. Salant (2018), *Balancing Acts: Policy Frameworks for Migrant Return and Reintegration*, Washington, D.C.: Migration Policy Institute. <https://www.migrationpolicy.org/research/policy-frameworks-migrant-return-and-reintegration> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 30.04.2024).
- NTV (2022, 15 Mart), *Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Mülteci Açıklaması: Ülkelerine Göndermeyeceğiz*, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-multeci-aciklamasi-ulkelerine-gondermeyecegiz,wzYzjb0JHEGwVj4GinVL0w>. adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 30.04.2024).
- ORSAM (2012), *Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi*, Rapor No:22.
- Örselli, E. ve Babahanoğlu, V. (2016), "Türkiye'nin göç yönetimi ve göç politikalarının gelişimi: bir kamu politikası analizi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 2063-2072.
- Richard A. C. ve Leader K. (2018), *A Case for Strengthening Evidence-Based Understanding of Refugee Integration. Penn: Current Research On Sustainable Urban Development*, https://pennur.upenn.edu/uploads/media/Richard_Leader.pdf. adresinden alındı (Erişim Tarihi: 29.04.2024).
- Salahi, A. (2023), *Turkey's election, Syrian refugees, and a race to the bottom of xenophobia*, <https://www.newarab.com/analysis/syrian-refugees-and-turkeys-xenophobic-election-campaign> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 29.04.2024).
- Salloum V. R. (10.10.2013), *From Jail to Jihad: Former Prisoners Fight in Syrian Insurgency*. Spiegel International, <https://www.spiegel.de/international/world/former-prisoners-fight-in-syrianinsurgency-a-927158.html> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 6 Nisan 2024)
- Sciutto, J., Castillo, M., ve Yan H. (2014, 23 Eylül). U.S. Airstrikes Hit ISIS Inside Syria for First Time, *CNN World*, <https://edition.cnn.com/2014/09/22/world/meast/u-s-airstrikes-isis-syria/index.html> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 27.04.2024).
- Şimşek, D. (2019, 3 Ekim), *Kimin için entegrasyon? Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin entegrasyon süreçleri*, <https://tr.boell.org/tr/2019/10/03/kimin-icin-entegrasyon> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 27.04.2024).

- Tarman, Z. D. (2023), Gönüllü Geri Dönüş, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 1-49, doi:10.32957/hacettepehdf.1209096.
- T.C. İletişim Başkanlığı (2024). *Cumhurbaşkanı Erdoğan, Dünya İnsan Hakları Günü Kardeşliğin Yüzü Programı'nda konuştu.* <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-dunya-insan-haklari-gunu-kardesligin-yuzu-programinda-konustu> (Erişim Tarihi: 11.12.2024).
- The United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (UNOCHA, Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi) (2024), *Middle East And North Africa Syrian Arab Republic*, <https://www.unocha.org/syrian-arab-republic> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 27.04.2024).
- UN High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2004), *Handbook for Repatriation and Reintegration Activities*, <https://migrantprotection.iom.int/en/resources/manual/handbook-repatriation-and-reintegration-activities#:~:text=The%20Handbook%20for%20Repatriation%20and,evaluate%20repatriation%20and%20reintegration%20activities> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 27.04.2024).
- UNHCR (2024), *Syria Regional Refugee Response*, <https://data.unhcr.org/en/situations/syria> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 27.04.2024).
- Walker, J. W. (2012), Turkey's Time in Syria: Future Scenarios. Middle East Brief, Brandeis University, 63, 1-7, <https://www.brandeis.edu/crown/publications/middle-east-briefs/pdfs/1-100/meb64.pdf>. adresinden alındı (Erişim Tarihi: 27.04.2024).
- Zieck, M. (2004), "Voluntary Repatriation: Paradigm, Pitfalls, Progress", *Refugee Survey Quarterly*, 23(3), 33-54, doi:10.1093/rsq/23.3.33.